

*Γραμματεία
Ἱερᾶς Συνόδου τῶν Ἐνισταμένων*

ΕΙΣΗΓΗΣΙΣ

Ἡ Ἱερὰ Εἰκὼν τῆς Ἀναστάσεως

**Βασικαὶ Θέσεις
πρὸς ὑπέρβασιν μιᾶς ἀκάρπου ἔριδος**

- Α'.** *Ἡ Εἰκονογραφικὴ Γλῶσσα
ὡς Εἰκαστικὴ Θεολογία.*
- Β'.** *Ἱστορικὴ Ἐξέλιξις.*
- Γ'.** *Θεολογικὴ Ἀνάλυσις.*
- Δ'.** *Συμπεράσματα.*
- Ε'.** *Δείγματα βυζαντινῆς Ἀναστάσεως.*
- Ζ'.** *Δείγματα δυτικῆς Ἀναστάσεως.*

**26η Σεπτεμβρίου 2007
+ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου**

Ἡ Ἱερὰ Εἰκὼν τῆς Ἀναστάσεως

Βασικαὶ Θέσεις πρὸς ὑπέρβασιν μιᾶς ἀκάρπου ἔριδος

Α'. Ἡ Εἰκονογραφικὴ Γλῶσσα ὡς Εἰκαστικὴ Θεολογία

1. **EXEI** γραφῆ πολὺ χαρακτηριστικά, ὅτι

«Κάθε Ὁρθόδοξη Εἰκόνα ἐκφράζει μιαν ἀλήθεια πὸ εἶναι ταυτόχρονα κοινὸ βίωμα τῆς Μιᾶς καὶ Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Δὲν ὑπάρχει χῶρος γιὰ ἀτομικὲς ἐμπνεύσεις»¹.

2. **ΕΠΟΜΕΝΩΣ**, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ «Ρῶσος Κόντογλου», ὁ Λεωνίδαο Οὐσπένσκυ,

«δὲν μπορούμε νὰ θεωροῦμε κάθε εἰκόνα, ἀκόμα καὶ ἂν εἶναι παλαιὰ καὶ ὠραία, σὰν ἀλάθητη αὐθεντία καὶ μάλιστα πολὺ περισσότερο ἂν αὐτὴ ἔχει γίνεῖ σὲ περίοδο παρακμῆς ὅπως ἡ ἰδική μας. Μιὰ τέτοια εἰκόνα μπορεῖ νὰ συμφωνεῖ μὲ τὴν διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας ἢ ὄχι, μπορεῖ νὰ παραπλανᾷ ἀντὶ νὰ διδάσκει. Δηλαδή ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ νὰ ἀλλοιώνεται ἀπὸ τὴν εἰκόνα τὸ ἴδιο ὅπως καὶ μὲ τὸν λόγο [γραπτὸ ἢ προφορικόν]. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Ἐκκλησία πάλευε πάντοτε, ὄχι γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ ποιότητα τῆς τέχνης, ἀλλὰ γιὰ τὴν αὐθεντικότητά της, ὄχι γιὰ τὴν ὠραιότητά της, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀλήθειά της»².

3. **Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ** Εἰκὼν, ὡς *εἰκαστικὴ θεολογία*, ἀποτελεῖ μιαν *κωδικοποιημένην γλῶσσαν*, ἡ ὁποία – ὅσον ἀφορᾷ ἰδίως τὰ παλαιοδιαθηκικὰ καὶ νεοδιαθηκικὰ γεγονότα – δὲν περιορίζει τὸ *νόημα τῶν γεγονότων* εἰς τὸν *ἱστορικὸν τύπον* αὐτῶν ἢ τὴν *χρονικὴν στιγμήν*, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκδηλώνονται, ἀλλ' ὑπερβαίνει αὐτά, προκειμένου νὰ μᾶς διδάξῃ μιαν *δογματικὴν ἀλήθειαν*, τὸ *πραγματικὸν νόημα* αὐτῶν.

• Τοιουτοτρόπως, ὅσον ἀφορᾷ λ.χ. τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὸ οἰκοδόμημα (ἢ τὸ τοπίον) εἰς μίαν ἱερὰν Εἰκόνα (τὸ σπήλαιον εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὡς καὶ εἰς τὴν Ἀνάστασιν), δηλώνει μὲν τὸν *τόπον*, ἀλλ' ὁμῶς

«δὲν περικλείει ποτὲ τὴν σκηνή· χρησιμεύει ὡς σκηνικὸ μὲ τρόπο, ὥστε τὸ γεγονός διαδραματίζεται ὄχι μέσα σ' αὐτό, ἀλλὰ μπροστά του»³.

4. ΑΠΟ τὴν περίοδον τῆς *θεολογικῆς παρακμῆς* εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολῆς (τέλη ΙΣ' αἰ. - ἀρχαὶ ΙΖ' αἰ.), παρατηρεῖται μία σταδιακὴ ἀπώλεια κατανοήσεως τῆς *εἰκονογραφικῆς γλώσσης* καὶ ταυτόχρονα ἕνας βαθὺς ἐπηρεασμὸς ἀπὸ τὰ δυτικὰ πρότυπα σκέψεως καὶ τέχνης.

• Ἄμεσος συνέπεια τῆς ἀπωλείας αὐτῆς ἦτο ἡ ἐπικράτησις τῆς (ἐνίστε ἀκράτου) *φαντασίας* καὶ ἡ προσπάθεια προσκολλήσεως εἰς τὸν *ἱστορικὸν τόπον* ἢ τὴν *χρονικὴν στιγμήν* τῶν διαδραματιζομένων γεγονότων, τὰ ὅποια παρουσιάζονται πλέον μὲ τρόπον ἐντελῶς φυσιοκρατικὸν (καὶ βεβαίως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν οἰκοδομημάτων/τοῦ τοπίου), ἀπογυμνωμένα ἐντελῶς ἀπὸ τὸ βαθύτερον *θεολογικὸν εἶναι* των, τὸ *ἁγιογραφικὸν νόημα* αὐτῶν.

5. ΑΙ *ὑποσημειώσεις/σχόλια* τοῦ Ὁσίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου εἰς τὸ *Ἱερὸν Πηδάλιον*⁴, αἱ ὅποια ἀναφέρονται εἰς τὰς ἱερὰς Εἰκόνας, ἀντιπροσωπεύουν «ἓνα τυπικὸ παράδειγμα αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης», ὅπως παρατηρεῖ ὁ Λεωνίδας Οὐσπένσκυ:

«ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ἅγιος Νικόδημος ἀντιλαμβάνεται τὴν ἐκκλησιαστικὴ τέχνη εἶναι ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν δυτικὸ ὀρθολογισμό· «ἀπὸ τοὺς ἔξι λόγους προσκύνησης τῶν εἰκόνων ποὺ μᾶς δίνει, ἀπουσιάζει κάθε ἔννοια θεολογίας καὶ κυρίως τὸ οὐσιαστικώτερο: ἡ μαρτυρία τῆς ἐνανθρωπήσεως· «τὸ γενικὸ κλίμα τῶν σημειώσεων τοῦ ἁγίου Νικοδήμου καὶ τῆς ἐποχῆς του, προδίδει τὴν ἀντικατάστασιν τῆς ὀρθόδοξης παραδοσιακῆς εἰκαστικῆς γλώσσης ἀπὸ τὴν γλώσσα τῆς καθαρὰ ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας»⁵.

1. Πρβλ. Σπύρου Μαρίνη, *Πρόλογος* στὸ ἔργο τοῦ Λεωνίδα Οὐσπένσκυ, Ἡ Θεολογία τῆς Εἰκόνας στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, τ. Α΄, σελ. 7, ἐκδόσεις «Ἀρμός», Ἀθήνα 1993.
2. Λεωνίδα Οὐσπένσκυ, αὐτόθι, σελ. 12-13, *Εἰσαγωγή*.
3. Λεωνίδα Οὐσπένσκυ, αὐτόθι, σελ. 251.
4. Ἰερὸν Πηδάλιον, *Προλεγόμενα* εἰς τὴν Ζ΄ Ἁγίαν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, σελ. 314 -321, ἔκδοσις ζ΄, «Ἀστήρ», Ἀθήναι 1970.
5. Λεωνίδα Οὐσπένσκυ, ἔνθ' ἄνωτ., τ. Β΄, σελ. 531-532, Ἀθήνα 1998.

* * *

Β. Ἱστορικὴ Ἐξέλιξις

1. ΕΙΣ τὰ ἱστορικὰ ὄρια αὐτῆς τῆς ἐξελίξεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ὡς εἶπομεν ἀπωλέσθη ἡ ὀρθόδοξος *εἰκονογραφικὴ γλῶσσα*, ἐπεκράτησε σταδιακὰ ὁ *λατινικὸς τύπος* εἰς τὰς παραστάσεις τῆς Ἀναστάσεως.

• Ὁ *τύπος* αὐτὸς δημιουργεῖται κατὰ τὸν ΙΑ΄ αἰ. εἰς τὴν Δύσιν καὶ καθίσταται γνωστὸς διὰ τοῦ Τζιόττο (Giotto di Bontone, 1266-1337), ἂν καὶ ἡ ποικιλία τῶν παραλλαγῶν του, ἰδιαίτερος κατὰ τοὺς ΙΖ΄-ΙΖ΄ αἰ., εἶναι ἄρκετὰ μεγάλη:

«Ὁ Κύριος, κρατῶν τὴν σημαίαν τῆς νίκης, ἐκτινάσσεται, δι' ἄλματος ζωηροῦ, ἐκ λαρνακοειδοῦς τάφου, οὗτινος τὴν καλυπτῆριον πλάκα αἶρει ἄγγελος, προφανῶς διὰ νὰ ἐξέλθῃ οὗτος, κατὰ γῆς δὲ ἱστορεῖται ἡ κουστωδία». «Ὁ Δυτικὸς τύπος τοῦ ἐκ τοῦ τάφου ἐκπηδῶντος Χριστοῦ ἐπεβλήθη κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν (ιδίᾳ ἀπὸ τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος¹), ἐξ ἐπιδράσεως τῆς Δύσεως καὶ εἰς τὴν ὀρθόδοξον εἰκονογραφίαν, σχεδὸν ὡς ἐπικρατοῦσα εἰκὼν τῆς Ἀναστάσεως, ἐνῶ κατ' οὐσίαν εἶναι τύπος ὄχι μόνον ἀντιπαραδοσιακός, ἀλλὰ καὶ ἀντορθόδοξος»².

2. ΕΙΣ τὴν διάδοσιν τῆς δυτικῆς εἰκονογραφίας καὶ τὸν ἄμεσον ἐπηρεασμὸν τῶν ὀρθοδόξων ζωγράφων, ἐντεῦθεν τοῦ ΙΖ΄ αἰ., συνέβαλλον εἰς μεγάλον βαθμὸν τὰ δυτικὰ *χαρακτικά*³, τὰ ὁποῖα κατέστησαν πηγὴ δανεισμοῦ νέων εἰκονογραφικῶν συνθέσεων.

• «Ἡ δυτικὴ –εἰκονογραφικὰ καὶ τεχνοτροπικὰ– ἀπεικόνιση τῆς Ἀναστάσεως ἦταν θέμα ἰδιαίτερα ἀγαπητὸ γιὰ τοὺς κρητες ἀγιογράφους τοῦ 17ου αἰ. καὶ γιὰ τοὺς ζωγράφους τῆς λεγομένης “ Ἐπτανησιακῆς Σχολῆς”, τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰ. Πιστεύω ὅτι ἡ μεγάλη προτίμηση γιὰ τὴν δυτικότροπη ἀπόδοση τῆς Ἀναστάσεως ὀφείλεται, μεταξὺ τῶν ἄλλων, καὶ στὴν ἐπίδραση τῶν προσκυνητῶν τῶν Ἁγίων Τόπων, γιὰτὶ πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ Παναγίου Τάφου βρισκόταν παρόμοια (δυτικότροπη) εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως, πού, ἀντιγραφόμενη στὰ διάφορα ἐνθύμια τῶν προσκυνητῶν, ἔγινε ὑπόδειγμα γιὰ πολλοὺς ζωγράφους»⁴.

3. EN ΤΟΥΤΟΙΣ, κατὰ τὸν λεγόμενον *βυζαντινὸν εἰκονογραφικὸν τύπον*, ἡ Ἀνάστασις –ἤδη καὶ πρὸ τοῦ Η΄ αἰ.– εἰκονίζεται κυρίως μὲ τὴν *Εἰς Ἄδου Κάθοδον* τοῦ Σωτῆρος.

• «Ὁ εἰκονογραφικὸς οὗτος τύπος παριστᾷ τὸν Κύριον ἐν τῷ ἄδῃ, ἐντὸς ἀκτινοβολούσης δόξης, πατοῦντα τὰς συντριβείσας πύλας αὐτοῦ, φέροντα εἰς τὴν ἀριστερὰν τὸν Σταυρὸν τῆς Ἀναστάσεως διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς ἐγείροντα ἐκ σαρκοφάγου τὸν Ἀδάμ, σύμβολον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους»⁵.

4. Ο ΛΕΓΟΜΕΝΟΣ *βυζαντινὸς τύπος* κατέστη λίαν προσφιλῆς καὶ οὐδέποτε ἠμφεσβητήθη, μᾶλλον δὲ καὶ περιεβλήθη μὲ κῦρος ἐκκλησιαστικόν, πατερικῶς καὶ συνοδικῶς, πράξει τε καὶ θεωρία.

α. «Στὴν βυζαντινὴ τέχνη, ἡ σύνθεση τῆς *Εἰς Ἄδου Καθόδου* ἀποκρυσταλλώνεται κατὰ τὸν 10^ο-11^ο αἰ., ἐνῶ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων ἐμπλουτίζεται μὲ νέες λεπτομέρειες. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἐμφανίζεται μία σταθερὴ σύνθεση μὲ πολλὰ παραλλαγές»⁶.

β. Λαμπραὶ παραστάσεις τῆς *Εἰς Ἄδου Καθόδου*, αἱ ὁποῖαι μαρτυροῦν τὴν ὁμοιογενῆ καὶ ὁμοιόμορφον Παράδοσιν τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς τὸ προκείμενον θέμα, εἶναι ἡ τῆς Μονῆς τοῦ Δαφνίου, τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά, αἱ τῶν ψηφιδωτῶν καὶ τοιχογραφιῶν τῶν παλαιολογίων χρόνων (λ.χ. Ἁγίων Ἀπο-

στόλων Θεσσαλονίκης, Μονῆς τῆς Χώρας Κωνσταντινουπόλεως), τῶν Μονῶν καὶ πολλῶν φορητῶν Εἰκόνων.

γ. Σημειωτέον δέ, ὅτι

«τὸ σύνολο τῆς Παράδοσης, στὰ χειρόγραφα, τὶς τοιχογραφίες καὶ τὶς φορητὲς εἰκόνες φέρει τὴν ἐπιγραφή Η ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ. Σπάνια εἶναι ἡ ἐπιγραφή “ Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ” ἢ ἡ “Εἰς Ἄδου Κάθοδος”»⁷.

5. ΕΙΝΑΙ λίαν χαρακτηριστικόν, ὅτι ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς (περ. 680-749) γνωρίζει μόνον μίαν ἱερὰν Εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως, τὴν ὁποίαν θεωρεῖ σύμφωνον κατὰ πάντα πρὸς τὴν μέχρι αὐτοῦ Ἐκκλησιαστικὴν Παράδοσιν καὶ τὴν ὁποίαν περιγράφει:

«Οὕτως γὰρ παρελάβομεν Αὐτὴν [τὴν Ἁγίαν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν] ἐκ τῶν Ἁγίων Πατέρων κεκοσμημένην, καθὼς καὶ αἱ θεῖαι Γραφαὶ διδάσκουν ἡμᾶς· τὴν ἔνσαρκον Οἰκονομίαν τοῦ Χριστοῦ, τὸν Εὐαγγελισμόν τοῦ Γαβριὴλ πρὸς τὴν Παρθένον καὶ τὰ ἐξῆς· τὴν Γέννησιν, καὶ τὰ ἐξῆς... καὶ ὁμοίως καὶ τὴν Σταύρωσιν, ... καὶ τὰ ἐξῆς· τὴν Ἀνάστασιν, τοῦ κόσμου τὴν χαρὰν· πῶς ὁ Χριστὸς πατεῖ τὸν ἄδην καὶ ἐγείρει τὸν Ἀδάμ»⁸.

• Ἐν συνεχείᾳ, ὁ Ἅγιος γίνεται ἀναλυτικώτερος:

«Ὁρᾷ αὐτὸς ὁ ἄπιστος [ἐκ τῶν ἐθνῶν ἐρχόμενος καὶ λέγων σοι: “δειξόν μοι τὴν πίστιν σου, ἵνα πιστεύσω κἀγὼ”] καὶ λέγει: “Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ σταυρούμενος; τίς ἐστὶν οὗτος ὁ ἀνιστάμενος καὶ καταπατῶν τὴν κεφαλὴν τοῦ γηραιοῦ τούτου;” Οὐχί, [ἄνθρωπε] ἐκ τῆς εἰκόνας αὐτὸν διδάσκεις, λέγων: “Οὗτος ὁ ἐσταυρωμένος, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐστὶν, ὃς διὰ τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου, ἐσταυρώθη; Οὗτος ὁ ἀνιστάμενος, αὐτὸς ὑπάρχει ὁ συνεγείρων τὸν προπάτορα τοῦ κόσμου Ἀδάμ, ὃς πέπτωκε διὰ τῆς παρακοῆς, καὶ συμπατεῖ τὸν ἄδην τὸν κατέχοντα τοσοῦτους χρόνους τὸν δεδεμένον δεσμοῖς καὶ

μογλοῖς ἀλύτοις ἐν τοῖς καταχθονίοις;» Καὶ οὕτω πῶς φέρεις αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ ἐπίγνωσιν»⁹.

6. ΘΑ ΠΡΕΠΕΙ νὰ τονισθῇ ἰδιαιτέρως, ὅτι εἰς τὸ *Συνοδικὸν τῆς Ὁρθοδοξίας* γίνεται ἀναφορὰ εἰς τὴν ἱερὰν Εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως, ὁμοία πρὸς ἐκείνην τοῦ Ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ:

«Ἐν γὰρ ταῖς εἰκόσιν ὁρῶμεν τὰ ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ Δεσπότης Πάθου, τὸν Σταυρὸν, τὸν Τάφον, τὸν Ἄδην νεκρούμενον καὶ σκυλευόμενον»¹⁰.

• Ἄξιοπρόσεκτον, ὅτι δὲν προστίθεται: «τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὴν ἐξοδὸν ἐκ τοῦ Τάφου», διότι ὡς παράστασις τῆς Ἀναστάσεως ἐθεωρεῖτο ἀνέκαθεν ἀπὸ τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν τὸ «πατεῖν τὸν ἄδην καὶ ἐγείρειν τὸν Ἀδάμ»¹¹.

7. Η ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ μας ἀξιόπιστος Θεολογία, ἔχουσα ὑπ' ὄψιν αὐτῆς τὴν ὅλην σχετικὴν προβληματολογία, μᾶς βεβαιώνει, ὅτι

«Ἡ Ἐκκλησία καθόρισε νὰ θεωρῆται ὡς πραγματικὴ εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ἡ *Κάθοδος Του στὸν Ἄδη*. Ἡ χαρακτηριστικότερη εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ θεωρεῖται ἡ *Κάθοδος Του στὸν Ἄδη*. Βέβαια, ὑπάρχουν καὶ εἰκόνες τῆς Ἀναστάσεως ποὺ περιγράφουν τὴν ἐμφάνιση τοῦ Χριστοῦ στὶς Μυροφόρες καὶ τοὺς Μαθητάς, ἀλλὰ ἡ κατ' ἐξοχὴν εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως εἶναι ἡ συντριβὴ τοῦ θανάτου, ποὺ ἔγινε μὲ τὴν *Κάθοδο τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἄδη*, ὅταν ἡ ψυχὴ μαζί μὲ τὴν θεότητα κατήλθε στὸν Ἄδη καὶ ἐλευθέρωσε τὶς ψυχὰς τῶν δικαίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ποὺ τὸν περίμεναν ὡς Λυτρωτῆ»¹².

1. Τὸ παλαιότερον παράδειγμα τοιαύτης εἰκόνας Δυτικοῦ τύπου εἶναι τοῦ Ἡλίου (Λέο) Μόσκου (†1682 Ζάκυνθος), τοῦ 1657 (εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν).
2. Κωνσταντίνου Καλοκύρη, Ἡ Ζωγραφικὴ τῆς Ὁρθοδοξίας..., σελ. 139-140 καὶ 142, ἐκδόσεις «Π. Πουρναράς», Θεσσαλονίκη 1972.
3. *Χαρακτικὴ* (gravure, γκραβούρα)· ἡ τέχνη τῆς ἐγχαράξεως σχεδίων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας διαφόρων σκληρῶν καὶ ἀνθεκτικῶν ὑλικῶν, πρὸς ἀναπαραγωγὴν εἰς πολλὰ ἀντίτυπα (*λιθογραφία, ξυλογραφία, χαλκογραφία* κ.ἄ.).

Εἰς τὴν Δύσιν, ἤδη ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα, ἡ *χαρακτικὴ* ἐγνώρισε σημαντικὴν ἀνάπτυξιν, ἀρχικῶς μὲ τὴν ξυλόγλυπτον εἰκονογραφίαν.

4. J. Piatnitsky, εἰς τὸ ἔργον: Εἰκόνες τῆς Κρητικῆς Τέχνης..., σελ. 357, Ἑράκλειον 1993.
5. Κωνσταντίνου Καλοκύρη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 140.
6. J. Piatnitsky, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 327.
7. Ἰωάννου-Χαριλάου Βράνου Μοναχοῦ, Θεωρία Ἀγιογραφίας, σελ. 223, ἐκδόσεις «Π. Πουρναρᾶς», Θεσσαλονίκη 1977.
8. Ἰ. Δαμασκηνοῦ, PG, τ. 95, στλ. 313D-316A.
9. Ἰ. Δαμασκηνοῦ, PG, τ. 95, στλ. 325D.
10. Τριῶδιον, *Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας*, σελ. 156α, ἐκδόσεις «Φῶς», Ἀθῆναι 1989.
11. Ἰ. Δαμασκηνοῦ, PG, τ. 95, στλ. 316A καὶ στλ. 325D.
12. Μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἱεροθέου, Οἱ Δεσποτικὲς Ἑορτές, σελ. 262 καὶ 263, Πελαγία Λεβαδείας 1995.

* * *

Γ'. Θεολογικὴ Ἀνάλυσις

1. Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ θεολογία θεωρεῖ τὸν *λατινικὸν/δυτικὸν τύπον* εἰς τὴν παράστασιν τῆς Ἀναστάσεως,

«ὡς ἀνιστόρητον, ἀπλῶς ἐντυπωσιακόν, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικῶς ἀντορθόδοξον»¹.

τὴν δὲ υἰοθέτησιν αὐτοῦ χαρακτηρίζει ὡς

«παραχώρησιν εἰς βάρος τῆς ὀρθοδόξου λατρευτικῆς Παραδόσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδοξίας», ἡ ὁποία «οὐδὲν ἔστιν ἐπιτρεπτή», ἐφ' ὅσον ὁδηγεῖ «εἰς τὸν καλλιτεχνικὸν συγκρητισμόν»².

2. Η ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ἱερὰ Εἰκὼν τῆς Ἀναστάσεως εἶναι μία *Δογματικὴ Εἰκὼν*, δηλαδὴ ἐκφράζει μίαν *δογματικὴν ἀλήθειαν*, τὸ πραγματικὸν *νόημα τοῦ Γεγονότος*, ὑπερβαίνουσα τὸν *ἱστορικὸν τόπον* καὶ τὴν *χρονικὴν στιγμήν*:

«Ἡ ποιότητα τῆς θεολογικῆς παράδοσης ἀντανაკλάται μέσα στὴν εἰκόνα τῆς Ἀνάστασης, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ μιὰ καθαρὰ μυστικὴ ἀνάγνωσις τοῦ γεγονότος»³.

3. Η ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ αὐτὴ ἱερὰ Εἰκὼν τῆς Ἀναστάσεως προβάλλει, μὲ ἐξαιρετικὴν πράγματι ἔμφασιν, ὄχι ἓνα *ἀτομικὸν*

ιστορικὸν γεγονὸς (τὴν σωματικὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος), οὔτε μίαν *ιστορικὴν στιγμήν* (τὴν ἐξοδὸν τοῦ Σωτῆρος ἐκ τοῦ Τάφου)· ἀλλὰ, τὸ δόγμα τῆς *Καταργήσεως τοῦ Ἄδου-Θανάτου* καὶ τῆς *Ἀναστάσεως τῆς Ἀνθρωπότητος*.

α. «Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ εἶναι ταυτόχρονα καὶ Ἀνάστασις τῆς ἀνθρωπότητος» «ἢ Ἀνάστασις δὲν εἶναι μόνο Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ», ἀλλ' ἓνα μεγαλειῶδες συμπαντικὸν γεγονός, ἓνα «παγκόσμιον γεγονός»⁴. «Ὁ Χριστὸς δὲν ἐξέρχεται ἀπὸ τὸν τάφο, ἀλλ' ἐκ νεκρῶν, βγαίνοντας ἀπὸ τὸν ἐξουθενωμένο ἄδη σὰν ἀπὸ νυφικὸ ἀνάκτορο»⁵.

• Οὕτως ἢ ἄλλως, «Ὁ Χριστὸς δὲν θὰ μπορούσε νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸν τάφο, ἀφοῦ κατεβαίνοντας στὸν Ἄδη, ξανα-ανεβαίνει πρὸς τὸν Πατέρα ἀκολουθούμενος ἀπὸ ἀπελευθερωμένους σκλάβους»⁶. Ὁ Χριστὸς δὲν ἀνεστήθη *μόνος*, ἀλλὰ μὲ τὴν Ἀνθρωπότητα.

β. Ἡ Ἀνάστασις, κατὰ μὲν τὸν *δυτικὸν τύπον*, «ἀπεικονίζει μιὰ *ιστορικὴ στιγμήν*», δηλαδή κατ' οὐσίαν «ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐξοδὸ τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὸν τάφο»⁷, κατὰ δὲ τὸν ὀρθόδοξον *τύπον*,

«ἀποκαλύπτει, δηλαδή καθιστᾶ ὀφθαλμοφανῆ τὴν νίκην τοῦ Σταυροῦ»· «ἢ εἰς Ἄδου Κάθοδος εἶναι ἤδη ἀνάστασις»· «τὸ μέγα “τριήμερον τοῦ θανάτου” (*triduum mortis*) εἶναι αἱ μυστικαὶ ἡμέραι, κατὰ τὰς ὁποίας συντελεῖται ἡ ἀνάστασις»⁸.

γ. «Ἰδιαιτέρος τόπος ὡς Ἄδης δὲν ὑπάρχει· αὐτὸς εἶναι σύμβολο»⁹, διὰ τοῦ ὁποίου ὑπεμφαίνεται τὸ κράτος τοῦ θανάτου καὶ τοῦ διαβόλου, ἐπομένως δὲ ἡ ἔλλειψις *κοινωνίας* μετὰ τοῦ Θεοῦ.

• «Στὴν Ὀρθόδοξη Παράδοσις ὁ Ἄδης δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνας ἰδιαιτέρος τόπος, ἀλλὰ ἡ κυριαρχία τοῦ θανάτου καὶ τοῦ διαβόλου. Οἱ ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων ποὺ βρίσκονται στὴν ἐξουσία τοῦ διαβόλου καὶ τοῦ θανάτου, λέμε ὅτι βρίσκονται στὸν Ἄδη»¹⁰.

• «Μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια πρέπει νὰ θεωροῦμε τὴν διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν *Κάθοδο* τοῦ Χριστοῦ στὸν Ἄδη, ὅτι, δηλαδή, ὁ Χριστὸς μπῆκε

στην ἐξουσία τοῦ θανάτου, δέχθηκε νὰ πεθάνη, ὅποτε μὲ τὴν δύναμη τῆς θεότητός Του νίκησε τὸν θάνατο, τὸν κατέστησε ἐντελῶς ἀνίσχυρο καὶ ἀδύναμο, καὶ ἔδωσε τὴν δυνατότητα σὲ κάθε ἄνθρωπο, μὲ τὴν δική Του δύναμη καὶ ἐξουσία, νὰ ἀποφεύγῃ τὴν κυριαρχία, τὴν ἐξουσία καὶ τὴν δύναμη τοῦ θανάτου καὶ τοῦ διαβόλου»¹¹.

4. Η ΑΓΙΑ Ἀνάστασις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὡς Μυστήριον, ἦτο ἀθέατος καὶ ἔξω ἀπὸ τοὺς νόμους καὶ τὰς διαδικασίας τῶν ἄλλων ἀναστάσεων, ἐφ' ὅσον διὰ τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἐν τῇ Ἀναστάσει δὲν ἔχομεν μίαν ἀπλῆν ἀναβίωσιν τοῦ Δεσποτικοῦ Σώματος καὶ τὴν ἐξοδὸν Του ἐκ τοῦ μνήματος, ὡς λ.χ. τοῦ Ἁγίου Λαζάρου (θαῦμα ἀντιληπτὸν εἰς ὅλους καὶ ἐπάνοδος τοῦ σώματος εἰς τὴν φθοράν), ἀλλὰ τὴν διέλευσίν Του, ὡς «*ὁμοθέου*» πλέον καὶ ἐν ἀφάτῳ μυστηρίῳ, εἰς τὴν *ἄκτιστον πραγματικότητα*, δηλαδὴ ἔχομεν μίαν *ὄντολογικὴν μεταβολὴν* :

«Κύριε ἐσφραγισμένου τοῦ τάφου ὑπὸ τῶν παρανόμων, προῆλθες ἐκ τοῦ μνήματος, καθὼς ἐτέχθης ἐκ τῆς Θεοτόκου· οὐκ ἔγνωσαν πῶς ἐσαρκώθης, οἱ ἀσώματοί σου Ἄγγελοι· οὐκ ἦσθοντο πότε ἀνέστης, οἱ φυλάσσοντές σε στρατιῶνται· ἀμφοτέρω γὰρ ἐσφράγισται τοῖς ἐρευνῶσι, πεφανέρωται δὲ τὰ θαύματα, τοῖς προσκυνοῦσιν, ἐν πίστει τὸ Μυστήριον, ὃ ἀνυμνοῦσιν· ἀπόδος ἡμῖν ἀγαλλίασιν, καὶ τὸ μέγα ἔλεος»¹².

• Ἐφ' ὅσον ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ ἦτο νίκη καὶ κατάργησις τοῦ θανάτου,

«συνιστοῦσε μιὰ ὄντολογικὴ μεταβολὴ καὶ στὸ ἐξῆς τὸ πνευματικὸ σῶμα δόξας μποροῦσε νὰ ξαναεμφανίζεται σ' αὐτὸ τὸν κόσμον χωρὶς νὰ εἶναι συνδεδεμένο μὲ τοὺς νόμους του»¹³.

5. Ο ΟΣΙΟΣ Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, ἐρμηνεύων τὴν «*προδιατύπωσιν*» καὶ «*ὑποζωγράφησιν*» τοῦ σωτηρίου Πάθους καὶ τῆς «*ὑπερκοσμίου Ἀναστάσεως*» τοῦ Κυρίου μας, λέγει τὰ ἐξῆς πολὺ χαρακτηριστικά:

«Διὰ τί δὲ “ὑπερκόσμιον” ὠνόμασε ὁ [Ἅγιος

Κοσμᾶς] Μελωδὸς τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου ; Διότι αὐτὴ εἶναι ἀνωτέρα ἀπὸ κάθε κατάληψιν καὶ γνῶσιν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἀνθρώπων, ἵνα μὴ λέγω καὶ τῶν Ἀγγέλων· καθότι ὑπερβαίνει ὅλους ὁμοῦ τοὺς ὄρους καὶ νόμους τῆς φύσεως, καὶ μόνης τῆς τοῦ Θεοῦ παντοδυναμίας εἶναι ἔργον καὶ ἀποτέλεσμα»¹⁴.

- Τὴν Πατερικὴ αὐτὴν ἄποψιν ὑπομνηματίζει μὲ σαφήνειαν ὁ Λεωνίδας Οὐσπένσκυ, ὁ ὁποῖος μεταξὺ ἄλλων γράφει σχετικῶς:

«Ἡ ἀνικανότητα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος νὰ εἰσχωρήσει σ' αὐτὸ τὸ γεγονός, καί, κατὰ συνέπεια, ἡ ἀδυναμία νὰ τὸ παραστήσει κανεῖς, εἶναι ἀκριβῶς ὁ λόγος τῆς ἀπουσίας, μέσα στὴν ὀρθόδοξη εἰκονογραφία τῆς Παραδόσεως, τῆς ἴδιας ἀκριβῶς στιγμῆς τῆς Ἀναστάσεως»¹⁵.

6. ΕΦ' ΟΣΟΝ λοιπὸν ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου μας ἀναμφισβητητικῶς εἶναι «ὑπερκόσμιος», ὡς «ἀνωτέρα ἀπὸ κάθε κατάληψιν καὶ γνῶσιν», εἶναι δυνατόν νὰ χαρακτηρίσωμεν ἐπίσης ὡς «ὑπερκόσμιον» καὶ τὴν συν-ἀνάστασιν, δηλαδὴ τὴν «καθολικὴν λύτρωσιν» τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἡ ὁποία ἐπραγματοποιήθη μὲν διὰ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Θεανθρώπου Σωτῆρος μας, ἀλλ' ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν, ὡς γεγονός συμπαντικόν, παγκόσμιον καὶ ὑπερκόσμιον, νὰ περιορισθῇ καὶ ἀπαθανατισθῇ *φωτογραφικῶς* εἰς μίαν συγκεκριμένην χρονικὴν στιγμὴν.

- Ὡς λίαν εὐστόχως γράφει ὁ Καθηγητὴς κ. Κ. Καλοκύρης, ἐπειδὴ «ὁ Ὁρθόδοξος [Ἀγιογραφικὸς] τύπος» τῆς Ἀναστάσεως ἐκφράζει ταυτοχρόνως τὰ δύο αὐτὰ «ὑπερκόσμια» γεγονότα,

«δὲν ἀποτελεῖ, ὡς ὁ λατινικὸς (ἔξοδος ἐκ τοῦ τάφου) τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρατοῦ μόνον κόσμου ἐκδήλωσιν αὐτῆς ταύτης τῆς χρονικῆς στιγμῆς τοῦ γεγονότος τῆς ἐκ τοῦ μνήματος ἐγέρσεως»· «διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρατοῦ κόσμου ἐκδήλωσιν αὐτοῦ τοῦ γεγονότος τῆς Ἀναστάσεως, ἥτοι τὴν ἐπὶ τὸ ἐμπειρικώτερον ἀπεικόνισιν αὐτοῦ, ἡ ὀρθόδοξος ἀγιογραφία ἔχει τὸν τύπον τῶν Μυροφόρων παρὰ τῷ Τάφῳ, ἐφ' οὗ κáθηται ὁ “ἔξαστράπτων Ἄγγελος” (Ὁ Λίθος)»¹⁶.

7. ΥΠΕΝΘΥΜΙΖΕΤΑΙ, ὅτι ὁ λεγόμενος *βυζαντινὸς τύπος* ὡς ἡ ἀκραιφνῶς ὀρθόδοξος δογματικὴ Εἰκὼν τῆς Ἀναστάσεως, ἔφερε ἀνέκαθεν τὴν ἐπιγραφὴν: «Ἡ Ἀνάστασις» καὶ ὄχι: «Ἡ εἰς Ἄδου Κάθοδος», προκειμένου νὰ παρασταθῇ συμβολικῶς τὸ διπλοῦν «ὑπερκόσμιον» γεγονὸς καὶ νὰ αἰσθητοποιηθῇ τὸ ἀναστάσιμον Ἀπολυτίκιον:

«Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, θανάτῳ θάνατον πατήσας, καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι ζωὴν χαρισάμενος».

• Ἐν προκειμένῳ, ἔχομεν ταῦτισιν Εἰκόνας, Ὑμνογραφίας καὶ Θεολογίας.

1. Κωνσταντίνου Καλοκύρη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 14.
2. Πρβλ. Κωνσταντίνου Καλοκύρη, αὐτόθι.
3. Michel Quenot, Ἡ Ἀνάστασις καὶ ἡ Εἰκόνα, σελ. 94, ἐκδόσεις «Τέρτιος», Κατερίνη 1998.
4. Ἰωάννου-Χαριλάου Βράνου Μοναχοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 216 καὶ 217.
5. Παύλου Εὐδοκίμου, Ἡ Τέχνη τῆς Εἰκόνας – Θεολογία τῆς Ὁρασιότητος, σελ. 242, ἐκδόσεις «Π. Πουρναρᾶς», Θεσσαλονίκη 1980.
6. Michel Quenot, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 147.
7. Ἰωάννου-Χαριλάου Βράνου Μοναχοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 225.
8. Πρωτοπρεσβυτέρου Γεωργίου Φλωρόφσκυ, «Ὁ Σταυρικὸς Θάνατος», εἰς τὸ ἔργον: Ἀνατομία Προβλημάτων τῆς Πίστεως, σελ. 79, 80 καὶ 81, ἐκδόσεις «Β. Ρηγοπούλου», Θεσσαλονίκη 1977.
9. Νίκου Α. Ματσούκα, Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία, τ. Β', σελ. 552, ἐκδόσεις «Π. Πουρναρᾶς», Θεσσαλονίκη 1985.
10. Μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἱεροθέου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 265.
11. Μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἱεροθέου, αὐτόθι.
12. Παρακλητικὴ, Ἦχος πλ. α', Κυριακὴ πρωΐ, Αἴνοι.
13. Παύλου Εὐδοκίμου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 237.
14. Ὁσίου Νικοδήμου, Ἑορτοδρόμιον, σελ. 32, ἐν Βενετία 1836 (βλ. καὶ σελ. 427 καὶ 430):
 - «Νοτίου θηρὸς ἐν σπλάγχθοις, παλάμας Ἰωνᾶς, σταυροειδῶς διεκπετάσας, τὸ σωτήριον Πάθος, προδιετύπου σαφῶς. Ὅθεν τριήμερος ἐκδύς, τὴν ὑπερκόσμιον Ἀνάστασιν ὑπεζωγράφησε, τοῦ σαρκί προσπαγέντος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τριήμερῳ ἐγέρσει τὸν κόσμον φωτίσαντος».(Κανὼν τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ, Ὡδὴ ζ', Εἰρμὸς)
15. Λεωνίδα Οὐσπένσκυ, Ἡ Εἰκόνα στὸ φῶς τῆς Ὁρθοδόξου Ἑρμηνείας, σελ. 138, Ἀθήναι 1999.
16. Κωνσταντίνου Καλοκύρη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 141. Βλ. ἐπίσης Λεωνίδα Οὐσπένσκυ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 138-140, διὰ τὴν Εἰκόνα τῆς *ἤδη ἐκπληρωθείσης Ἀναστάσεως* συμφώνως πρὸς τὰς εὐαγγελικὰς διηγήσεις.

* * *

Δ'. Συμπεράσματα

1. Η ΚΑΤΑΝΟΗΣΙΣ τῶν ἀνωτέρω οὐσιωδῶν θεολογικῶν ἀληθειῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι *κωδικοποιημένοι* εἰς τὸν λεγόμενον *βυζαντινὸν τύπον* τῆς Ἀναστάσεως, ἀπαντᾷ εὐθέως εἰς τὸ ψευδο-δίλημμα:

«Πῶς εἰκονίζεται στὴν εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως ὁ Χριστός; μὲ σῶμα ἀναστημένο ἢ χωρὶς τὸ σῶμα;»¹.

• Ἐφ' ὅσον εἰς τὴν ἱερὰν Εἰκόνα δὲν παριστάνεται ἀπλῶς καὶ μόνον ἡ *Εἰς Ἄδου Κάθοδος* τῆς *τεθεωμένης ψυχῆς* τοῦ Σωτῆρος (γεγονὸς ἐν τῇ πραγματικότητι *ἀνεικόνιστον*), ἀλλὰ παριστάνεται τὸ δόγμα τῆς *Καταργήσεως τοῦ Θανάτου-Ἄδου* καὶ τῆς *Ἀναστάσεως τῆς Ἀνθρωπότητος*, τότε ἡ ἀπάντησις εἶναι ἡ ἑξῆς:

→ *Εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς μετὰ τοῦ ἀναστημένου Σώματός Του, κρατοῦντος μάλιστα τὸν Σταυρὸν καὶ φέροντος τὰ σύμβολα τῆς νίκης διὰ τοῦ Πάθους Αὐτοῦ, ἥτοι τοὺς τύπους τῶν ἤλων εἰς χεῖρας καὶ πόδας, χωρὶς ὅμως νὰ περικλείεται (νὰ εὐρίσκεται ἐντὸς) εἰς τὸν Ἄδην-Θάνατον, ὁ ὁποῖος (ὡς σκηνικὸν) εὐρίσκεται ὑποκάτω ἢ ὀπισθεν Αὐτοῦ, πρὸς δῆλωσιν τῆς ὑπερβάσεως, κατανικήσεως καὶ καταργήσεώς του.*

2. ΕΝΩΠΙΟΝ μας ἔχομεν τὸ Μυστήριον τοῦ Θανάτου καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος μας, τῆς νίκης τοῦ Θανάτου καὶ τῆς σκυλεύσεως τοῦ Ἄδου:

«Ἄν καὶ ἡ ἁγία Αὐτοῦ ψυχὴ ἐχωρίσθη ἐν τῷ τριήμερῳ θανάτῳ ἀπὸ τοῦ σώματος, καὶ αὐτὴ μὲν ἐκατέβη εἰς τὸν Ἄδην, τὸ δὲ σῶμα ἐτέθη ἐν τῷ Τάφῳ, ὅμως πάλιν μία ἦτον ἡ ὑπόστασις τῆς Θεότητος Αὐτοῦ ἀχώριστος καὶ ἀπὸ τὴν ψυχὴν καὶ ἀπὸ τὸ σῶμα· ὅθεν μὲ τὸ σῶμα παροῦσα ἐν τῷ Τάφῳ, ἐσπάραξε τὸν θάνατον· μὲ τὴν ψυχὴν δὲ παροῦσα ἐν τῷ Ἄδῃ, ἐσκύλευσε τοῦτον, καὶ ἠλευθέρωσε τὰς ἐν τῷ Ἄδῃ ψυχάς»².

■ Ὁ Ὀρθόδοξος *τύπος* τῆς Ἀναστάσεως, μὲ τρόπον βαθύτατα θεολογικόν, κατορθώνει νὰ μᾶς μύση εἰς τὸ «ὑπερκόσμιον» διπλοῦν αὐτὸ Μυστήριον, ἐνῶ ὁ Δυτικὸς *τύπος* ἀδυνατεῖ νὰ μᾶς μυσταγωγήσῃ, ὡς στερούμενος ἱστορικῆς ἀκριβείας καὶ θεολογίας.

3. ΥΠΟ τὸ πρίσμα αὐτό, εἶναι δυνατὴ πλέον ἢ ἀξιολόγησις τῶν ἀπόψεων τοῦ Ὁσίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου³, ὁ ὁποῖος ἐξέθεσε μὲν μίαν ἄποψιν, χωρὶς ὅμως νὰ δογματίσῃ, ἀλλὰ θέτων αὐτὴν εἰς τὴν κρίσιν τῆς Ἐκκλησίας, διότι –ὅπως καὶ ὁ ἴδιος λέγει– «ἔσχατος κριτὴς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ» εἶναι ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἡ ὁποία ἐπέχει «πρόσωπον» τῆς Ἐκκλησίας⁴.

«Ἡμῖν οὐ μέλει τί εἶπον, ἢ τί ἐφρόνησαν μερικοὶ Πατέρες. Ἀλλὰ τί λέγει ἡ Γραφή, καὶ αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, καὶ ἡ κοινὴ τῶν Πατέρων δόξα. Οὐ γὰρ δόγμα συνιστᾷ ἡ γνώμη τινῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ»· «ἡ γνώμη μιᾶς πολυανθρώπου καὶ Οἰκουμενικῆς Συνόδου προτιμᾶται περισσότερον ἀπὸ τῆς γνώμης τοῦ ἐνός»⁵.

1. Ἰωάννου-Χαριλάου Βράνου Μοναχοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 222.

2. Ὁσίου Νικοδήμου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 397 (βλ. καὶ σελ. 388):

- «Ἀνηρέθης, ἀλλ' οὐ διηρέθης, Λόγε, ἧς μετέσχες σαρκός· εἰ γὰρ καὶ λελυταί Σου ὁ ναὸς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ Πάθους, ἀλλὰ καὶ οὕτω μία ἦν ὑπόστασις τῆς Θεότητος καὶ τῆς σαρκός Σου· ἐν ἀμφοτέροις γὰρ εἰς ὑπάρχεις Υἱός, Λόγος τοῦ Θεοῦ, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος».

(Κανὼν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, Ὡδὴ ζ', Τροπάριον α')

3. Ἱερὸν Πηδάλιον, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 321, ὑποσημ.

4. Ἱερὸν Πηδάλιον, σελ. 120, ὑποσημ.

5. Ἱερὸν Πηδάλιον, σελ. 7, ὑποσημ. 2 καὶ σελ. 320, ὑποσημ.

Τῷ δὲ Θεῷ
δόξα καὶ εὐχαριστία!

Ε. Δείγματα Βυζαντινῆς Ἀναστάσεως

Ἱερὰ Μονὴ Ὁσίου Λουκά,
Λεβάχεια, ΙΑ΄ αἰ.

Ἱερὰ Μονὴ Παντοκράτορος-Χώρας,
Κωνσταντινούπολις, ΙΑ΄ αἰ.

Ἱερὰ Μονὴ Λαφνίων
Ἀθήναι, ΙΑ΄ αἰ.

Ἱερός Ναός Ἁγίων Ἀποστόλων
Θεσσαλονίκη, 18^{ος} αἰ.

CT. Δείγματα Ἀντικῆς Ἀναστάσεως

Ἡλίας Μόσκος, ΙΖ΄ αἰ.

Βίκτωρ, ΙΖ΄ αἰ.

Δομήνικος Θεοτοκόπουλος
Μααρίτη, 17^{ος} αἰ.

Grünewald Matthias

ICT'at.